

більш небезпечних угрупованнях противника як у ході наступу, так і при відбитті контрнаступу. Авіаз'єднання також виявилися розпорошеними по фронтах і арміях. Починаючи наступальну операцію, Ставка і командування Південно-Західного напрямку не вжили рішучих заходів для зміцнення флангів головного угруповання Південно-Західного фронту з боку Слов'янська і Балаклії.

Планування операції штабом Південно-Західного фронту також мали суттєві погіршеності, насамперед ідеться про тривалий період підготовки. Це поглиблювалося слабким знанням противника і недооцінкою його маневрових можливостей. Розвідка фронтів применшила сили противника на 30%, несвоєчасно розкрила його резерви, що підходили з тилу, і перегрупування. Не вдалося вчасно розкрити плани німецького командування, спрямовані на ліквідацію Барвінківського виступу. Більш того, розвідка, заволодівши 13 травня важливими документами на проведення цієї операції, доповіла про них тільки 17 травня⁹⁴. Серед важливих причин поразки радянських військ на харківському напрямі були також відсутність достатнього бойового досвіду командного складу всіх рівнів, слабка підготовка більшості з'єднань, недостатнє забезпечення військ бойовою технікою і слабкі навички володіння нею.

2.6. Оборонні операції радянських військ на куп'янському напрямі і відхід їх за р. Оскіл (10.06.42–26.06.42). Операція «Клаузевіц»

У зв'язку з різким погіршенням обстановки на південно-західному напрямі, яке склалося внаслідок бездарного провалу радянського командування під Харковом, перед військами Південно-Західного фронту (9-а, 21-а, 28-а, 38-а армії) були поставлені оборонні завдання. Ставка підсилила його 7 стрілецькими дивізіями, 2 танковими корпусами і 4 танковими бригадами. До 10 червня у складі фронту діяло 4 танкових і 2 кавалерійських корпуси, 30 стрілецьких дивізій, 2 стрілецькі і 8 танкових бригад.

Німецьке командування з метою подальшого поліпшення оперативного становища своїх військ наприкінці травня розпочало підготовку двох нових операцій силами 6-ї і 1-ї танкової армій. До 10 червня у складі цих з'єднань нараховувалося 26 піхотних, 5 танкових і 2 моторизовані дивізії, що забезпечувало противнику значну перевагу (в 1,5 рази) над радянськими військами. З повітря угруповання підтримувалося авіацією 4-го повітряного флоту і 8-го окремого авіаційного корпусу.

10 червня 6-а армія, створивши одне угруповання на захід від Вовчанська (7 піхотних дивізій) та інше східніше Чугуєва (3 піхотні, 3 танкові, 1 мотодивізія), атакувала війська 28-ї і 38-ї армій. Не витримавши удару, вони почали відходити у східному напрямі. Командування Південно-Західного фронту організувало контрудар силами 2 танкових корпусів і 2 стрілецьких дивізій, які до 14 червня зупинили просування противника на схід.

У період з 15 по 21 червня німецьке командування провело підготовку другої операції. За рахунок перекидання з 6-ї в 1-у танкову армію армійського і моторизованого корпусів до 21 червня на ділянці від Чугуєва до Слов'янська було створено три угруповання загальним складом до 13 дивізій. Головне угруповання (3 піхотні, 3 танкові й 1 моторизована дивізії) зосереджувалося в районі Чугуєва. 22 червня противник перейшов у наступ, прорвав оборону радянських військ і, використовуючи свою перевагу, почав розвивати удар на Куп'янськ. В обстановці, що склалася, командуючий фронтом з 23 до 26 червня відвів війська на східний берег р. Оскіл. Спроби форсувати річку і захопити плацдарми були відбиті⁹⁵.

Припинивши наступ на цьому напрямі, німецьке командування здійснило перегрупування танкових і моторизованих дивізій 1-ї танкової армії в Донецькому басейні для підготовки до подальшого наступу. Розпочалася підготовка до операції «Клаузевіц»⁹⁶, яку передбачалося здійснити ударами 4-ї танкової і 6-ї армій із району Острогозька та 1-ї танкової армії з району Артемівська у загальному напрямі на Кантемирівку.

Метою операції було оточення і знищення Південно-Західного фронту.

У цій ситуації Ставка ВГК 6 липня 1942 р. прийняла рішення на відвід військ Південно-Західного і правого крила Південного фронтів на схід та одночасно приступила до зосередження свіжих сил і підготовки оборони на підступах до Сталінграда і Кавказу. У район Сталінграда додатково до 7-ї резервної армії, яка формувалась на місці, із району Сталіногорська перекидалася 1-а резервна армія. Командуючому Північнокавказьким фронтом було наказано розгорнути 51-у армію на південному березі Дону, підготувавши цей рубіж до оборони.

У ніч на 7 липня війська 28-ї, 38-ї і 9-ї армій Південно-Західного й 37-ї армії Південного фронтів почали відхід. 7 липня в наступ перейшли 4-а танкова і 6-а армії німців, завдаючи ударів уздовж правого берега Дону на Кантемирівку. У результаті оборонної операції радянських військ, яка проводилася 28 червня — 24 липня, план німецького командування з оточення військ Південно-Західного фронту в районі Валуйки — Старобільськ — Сватове й Південного фронту в Донецькому басейні було зірвано. Проте радянські війська продовжували відступати.

22 липня 1942 р. частинами вермахту було взяте останнє з українських міст — Свердловськ Ворошиловградської (нині Луганської) області⁹⁷. Датою повної окупації території республіки стало 27 липня 1942 р., коли було захоплене селище міського типу та залізнична станція Шотове тієї ж області. Таким чином, німецькі й румунські війська повністю окупували УРСР.

28 липня 1942 р. був виданий наказ народного комісара оборони СРСР № 227, який отримав неофіційну назву «Ні кроку назад!». Втрата мобілізаційного ресурсу, сільськогосподарського та промислового потенціалу України визначалась як одна з найбільших втрат радянської сторони. У документі констатувалося: на окупованій території залишилося 70 млн радянських людей і величезні стратегічні ресурси, СРСР втратив перевагу над Німеччиною в людських резервах і запасах хліба,

подальший відступ загрожував державі загибеллю. Наказ мав за мету ліквідувати відступальні настрої у військах. Сталін вимагав наведення в армії «найсуворішого порядку і залізної дисципліни», знімати з посад і судити командирів будь-якого рангу, що допустили відступ військ без наказу командування. Для кожного військовослужбовця оголошувалася вимога — ні кроку назад без наказу. «Панікерів» і «боягузів» наказувалося розстрілювати на місці. Передбачалося сформувати в межах фронту 1–3 штрафні батальйони по 800 чол., а в межах армії — 5–10 штрафних рот по 150–200 чол. в кожній. Також у межах армії належало сформувати 3–5 загороджувальних загонів (до 200 чол. в кожному) із завданням не допустити несанкціонованого відходу частин із займаних позицій. Подальші події показали, що заходи, здійснені відповідно до цього наказу, не змогли зупинити відступ радянських військ, проте все ж таки відіграли мобілізуючу роль⁹⁸.